

Gacs Katalin, Finszter Nóra

MŰHELYBESZÉLGETÉS A JOGI ALAPISMERETEK OKTATÁSÁRÓL

KONFERENCIA-BESZÁMOLÓ

Az Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kara műhelybeszélgetést szervezett a jogász és a nem jogász hallgatók számára szóló jogi alapismeretek oktatás módszertani problémáiról, amelyre 2014. május 22-én került sor egyetemi oktatók és kutatók részvételével. A műhelyvita három részből állt, először a jogtudomány alapvetéseivel foglalkozó jogfilozófusok és jogszociológusok beszélgettek a jogi alapismeretek oktatásának általános kérdéseiről, majd egy kerekasztal-beszélgetés keretében a résztvevők beszámoltak arról, hogy mit tanítanak jogi alapismeretek címén. Végül pedig arról osztották meg egymással a tapasztalataikat, hogy milyen különbségek vannak a jogászok és nem jogászoknak tartott kurzusok között.

A jogi alapismeretek oktatásának általános kérdéseivel foglalkozó első panelt Salát Orsolya vezette, aki elsőként arra kérte a résztvevőket, fejtsek ki, hogy álláspontjuk szerint mi lehet a jogi alapismeretek oktatás célja? Bevezetés a jogtudományba? Vagy inkább a jog egy multidiszciplináris megközelítését vállalhatja fel? A jogra vonatkozó különböző megközelítések történeti áttekintésére kell törekednie, vagy nagyobb teret kellene kapnia az összehasonlító módszernek? A jogi alapismeretek tárgya keretében kell-e foglalkozni az értelmezésméleti kérdésekkel?

Az elsőként felszólaló Fleck Zoltán elárulta, hogy az egynapos rendezvény apropóját az jelentette, hogy felmerült az igény egy új jogi alapismeretek tankönyv készítésére az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának, valamint Társadalomtudományi Karának hallgatói számára, és ehhez a munkához gyűjtenének a más jogi karokon oktató kollégák segítségével némi szellemi inspirációt. A tervezett könyv célközönsége nemcsak a jogázhallgatók lennének, hanem a nemzetközi kapcsolatok alapszakos hallgatók is, sőt, Fleck az közvélemény érdeklődésére is számít. Így a könyvnek kettős funkciója lenne: egyrészt megismertetné a hallgatókat a jogrendszer alapjaival, annak hatásával, szereplőivel stb., másrészt pedig bevezetőt nyújtana a joghallgatóknak a társadalomtudományba, az utóbbi jelentőségének hangsúlyozásával. A jelenlegi tankönyvek ezt a kettős funkciót nem lát-

ják el, ennek egyik nyilvánvaló oka a jogi alaptan oktatásának struktúrája: egy félév alatt nem igazán jut idő készségfejlesztésre, társadalomtudományos szövegek olvasására. Hogy ezt a kettős funkciót a tananyag el tudja látni, két szemléleti elem szükséges: az „*in-context*”, vagyis a társadalompolitika, történet kontextusában való elhelyezés, valamint a pluralizmus, amely a jogász társadalmi felelősségét is képes bemutatni és megértetni a hallgatókkal. Fleck Zoltán tehát abból a feltevéseből indult ki, hogy nincsen lényegi különbség aközött, hogy mit kell megtanulnia egy elsőéves jogázhallgatónak és egy elsőéves társadalomtudományi szakon tanulónak.

Takács Péter enyhén szkeptikus volt a fent vázolt koncepcióval szemben. Véleménye szerint nem könnyű feladat a két karnak egyaránt megfelelő tankönyvet készíteni. A jogázhallgatók esetén az is felmerülhet, hogy szükség van-e egyáltalán ilyen külön tantárgyra, nem elegendő-e, ha például a római jog tantárgy keretein belül történik meg az elméleti bevezetés. Az is fontos kérdés, hogy mibe vezessen be egy ilyen tantárgy: az államelméletbe, vagy jogelméletbe, a jogba, esetleg a jogtudományba.

Nagy Tamás szerint a jogászképzésben éppenséggel nincs szükség az egyes jogágakba bevezető tárgyra, hiszen azt a hallgatók megtanulják más tárgyakon. Kitért a mai magyar jogászképzés problémáira, és kiemelte: szerinte készségfejlesztésre van szükség, hogy a 18-19 éves hallgatók megtanuljanak társadalomtudományos szövegekkel bánni, és felkészüljenek azokra a pszichésen kihívó helyzetekre, amelyekkel majd szakmájuk során találkozni fognak. Jogi alapismeretként tehát készségfejlesztésre van szükség, amely ráadásul hatékonyan tudná felkészíteni a hallgatókat az egyetemi tanulásra is.

H. Szilágyi István szerint a jogfilozófia és a jogtudomány közül az utóbbi esetén szükséges a bevezető, de annak során a jogfilozófiát is meg lehetne alapozni. Véleménye szerint, bár egy társadalomtudományi alapképzés és a jogászképzés különbségeit nem lehet figyelmen kívül hagyni, használhatná mindkettő ugyanazt a bevezetést, amennyiben az kellően széles tárgykörű ahhoz, hogy mindkettőnek megfeleljen. A jogtudományi bevezető két szempont-

ból lenne fontos: egyrészt az ismétlés sosem árt, másrészt az alapkészletet (pl. hierarchia, jogforrás fogalma), amelyre a későbbiek (pl. büntetőjog) épülnek, meg tudná ismertetni a hallgatókkal. A társadalomtudományos szövegekkel álláspontja szerint nem a bevezetőben kell foglalkozniuk a jogáshallgatóknak, az később is ráér.

Szmodis Jenő szerint a jogászok esetén a jogi alaptan nem helyettesítheti a jogtörténetet, a jogbölcseletet, vagy az államtant, hanem inkább a jog társadalmi kontrollban gyakorolt szerepéről kellene, hogy szóljon, a főbb jogágakkal kellene megismertetnie a hallgatókat, a nemzetközi jog és a nemzeti jogok – külön kiemelve az EU-t – kapcsolódásait kéne bemutatnia.

A második panelben Kovács Kriszta vezetett egy kerekasztal-beszélgetést arról, hogy mit tanítanak a különböző jogágak képviselői a jogi alapismeretek címén.

Elsőként Kovács Ágnes mutatta be, hogy a Debreceni Egyetemen milyen keretek között oktatják a jogi alaptan tárgyát. Mivel az ilyen tárgyú kurzusok hallgatói elsősorban nem jogászok, a hangsúlyt a jog mint társadalmi jelenség mindennapos megismerésére helyezik. Nem tanítanak számos dolgot, amit általában ilyenkor szokás – a normaszervezetet és egyéb alapfogalmakat –, ezekkel a fogalmakkal ugyanis az elsőéves joghallgatóknak is nehéz megbirkózniuk. Ehelyett más témákra helyezik a hangsúlyt, a hallgatókkal inkább a jog és az igazságosság, illetve a jog és az erkölcs viszonyát érintő alapkérdéseket osztják meg. Ennek során igyekeznek arra rávilágítani, hogy a jogot az igazságosság teszi igazolhatóvá, így a jog több, mint pusztán kényszer. De olyan általános kérdéseket felvető gyakorlati problémákra is figyelmet fordítanak, hogy mit tegyen egy állampolgár, ha erkölcstelen szabállyal találkozik. Ezekben az esetekben az érvényesség, a legitimitás, a kötelező erő fogalmak értelmét lehetne a hallgatók számára könnyebben hozzáférhetővé tenni. Ezen fogalmak megismertetésén keresztül vezetik át a hallgatókat a jog természetének megismerésére, a jogi gondolkodás, jogi érvelés sajátosságaira. Eközben nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a hallgatók érezzék, a tanult dolgok összefüggnek a gyakorlattal, és így rávilágítanak a jogász és a laikus gondolkodás különbségeire, ami ahhoz is vezethet, hogy a jog megoldása nem feltétlenül felel meg a társadalmi elvárásoknak. Ezenfelül némi összehasonlító szemléletet is közvetítenek, elsősorban a kontinentális és az angolszász jogi kultúra különbségeit feltárva. A klaszszikus jogelméletből pedig azokat a fogalmakat vizsgálják, amelyek a hallgatók képzési területéhez leginkább kapcsolódnak: nemzetközi tanulmányok

hallgatóinak például a szuverenitás és az autoritás kérdéseit emelik ki, politológus hallgatók esetén nagyobb hangsúlyt fektetnek a politikaelméletre és a politikai intézmények működésére, míg szociológus hallgatók számára a jogszociológiáról, a döntést befolyásoló tényezőkről, a jog társadalmi hatásáról beszélnek kiemelten.

Chronowski Nóra felszólalásában kifejtette, hogy alapvetően egyetért a műhelybeszélgetés kérdésfelvetéséből kiolvasható új törekvéssel, amely le akar számolni a hagyományos jogász – nem jogász megkülönböztetéssel. A megírandó könyvet és a jogi alaptan oktatását a demisztifikáció és a hiánypótlás jegyében kell elképzelni. A demisztifikáció azért fontos, mert az alkotmányjog a hallgatók számára távolinak, elvontnak, misztikusnak tűnik, pedig valójában „a jog az, amiben élünk”. A hiánypótlást pedig Chronowski szerint már fiatalabb korban el kellene kezdeni, hogy a diákoknak a középiskola vége felé legyen egy alapvető jogi és közgazdasági fogalomkészletük – ezt talán az erkölcstan helyében látja megvalósíthatónak. Az oktatásban köznapi példákból kiindulva kell bemutatni az alkotmányjogot, és a magyar alkotmányjogot kontextusában, a globális rendszerben kell elhelyezni. Ezért szükséges a *common law* és a kontinentális jogrend összehasonlítása, és sok alkotmány bemutatása, hogy a hallgatók maguk lássák, miben, mennyire hasonlítanak. A hallgatókat képessé kell tenni olyan alapfogalmak, mint a demokrácia, a jogállam, a szuverenitás meghatározására, akár AB határozatok olvasásával is. Az alkotmányjog oktatásában pedig külön ügyelni kell arra, hogy egyenlő arányban jelenjenek meg államszerkezeti kérdések és az emberi jogok, ne pedig az utóbbi kárára történjen az oktatás.

A büntetőjogot tanító Győry Csaba álláspontja szerint a bevezető jogi kurzuson három dologról kell beszélni: a jogi dogmatikáról, a jog társadalmi kontextusáról, illetve a jog összehasonlító aspektusairól. Ezek arányát felfogása szerint az határozza meg, hogy kiket kell tanítani éppen. Bár a büntetőjog tételes jogi tárgy, ahol szükség van jogi dogmatikára, mégis, ha nem jogászokat tanít, ezt kevésbé tartja számukra szükségesnek, ehelyett a hangsúlyt a másik két elemre helyezi. Ebből kiemelten foglalkozik például a kriminalizációval, amelynek kapcsán be tudja mutatni a jog és az erkölcs kapcsolatát, a büntetőjog hatásait és az eltérő politikai ideológiák összefüggéseit, olyan aktuális kérdésekkel színesítve, mint a gyűlölet-bűncselekmények, a holokauszt-tagadás, vagy az önkényuralmi jelképek büntethetősége. Szó eshet a büntetendő cselekmények társadalmi kontextustól való függőségéről, például a házasságon belüli erőszak megítélésének és szankcionálásának változá-

sáról. Nem jogi képzésen részt vevő hallgatók számára érdekes kérdés lehet a felróhatóság is, a büntetőjogi felelősség, szintén annak társadalmi kontextustól való függősége. De a legfontosabb, hogy mindezt mindig az adott képzéshez igazítva, példákkal illusztrálva kell oktatni.

Végül Kajtár Gábor beszélt arról, hogy a nemzetközi jogi nézőpont hogyan tudna hozzájárulni a jogi alaptan oktatásához. Egy személyes élményével kezdte mondandóját, amely harmadéves joghallgatóként történt meg vele. Tanúja volt annak, hogy újságírók végzős joghallgatókat kerestek egy interjúhoz, a kérdés pedig az volt, hogy definiálják, mi a jog. Kajtár Gábor számára a sokkoló élmény az volt, hogy egyetlen megkérdezett sem tudott válaszolni a kérdésre. Most pedig, miközben negyedéven nemzetközi jogot tanít, szintén ezzel a kérdéssel kezdi a képzést, hiszen ez segít aztán annak megválaszolásában, hogy jog-e a nemzetközi jog. A hallgatók gyűlölik az elméleti, alapozó tárgyakat, mert az oktatás nyers, száraz, ellenben az olyan konkrét kérdéseket, mint hogy jog-e a nemzetközi jog, szeretik. A nemzetközi jog pedig hozzájárulhatna ehhez azzal, hogy hangsúlyosabban vet fel olyan kérdéseket, amelyek minden jogágban felmerülnek, mint hogy mi a jog, miért tartják be, mi adja a legitimitását, illetve azt is jól meg tudja mutatni, hogy a jog nem statikus, hanem döntéshozatali folyamatok eredménye, tehát dinamikus. Másfelől segít kontextusba is helyezni az egyes kérdéseket, hiszen e nélkül már eleve nem lehet jogot tanítani, a magyar jog oktatásához szükséges a nemzetközi és az európai uniós jog is. Egy ilyen oktatás célja lehetne, hogy meghatározza, mit fognak a hallgatók a jogról gondolni, adjon egy pozitív első benyomást, hogy a hallgatók megszeressék, érdeklődjenek iránta, tehát nem úgy kellene működnie, hogy sok száz oldalt magoljanak, inkább gondolkodási, érvelési struktúrákat tanuljanak.

A rövid előadásokat követően Kovács Kriszta azzal fordult a résztvevőkhöz, hogy mivel mindannyian felhoztak bizonyos fogalmakat – autoritás, szankció, alkotmányos demokrácia, jog – lehet-e ezeknek a fogalmaknak egy érthető, minden képzési területre érvényes meghatározást adni úgy, hogy az ne legyen túlságosan leegyszerűsítő. Chronowski Nóra azt vetette fel, hogy mivel a hallgatók már a Z generációhoz tartoznak, más módon absztrahálnak, más dolgokra reflektálnak, más befogadható számukra, így a hagyományos jogi dogmatikai megközelítés nem feltétlenül jó. Ehelyett a választ aktuális kérdésekre felfűzve lehet megadni. Kovács Ágnes szerint viszont nem baj, ha definiálunk és az nem általános érvényű, hiszen ha csak bemutatnánk a szembenálló álláspontokat, a hallgatók elvesznének benne. Ezzel szemben

vetett fel Győry Csaba egy gyakorlati problémát, tudniillik nem szabad elfeledkezni a hallgatók tanulási módszereiről: ha például kapnak egy definíciót, azt fogják csak leírni, a tanultakat pontokba akarják szedni és így megtanulni. Ehelyett problémaorientáltabb megközelítésre lenne szükség. Erre Kajtár Gábor válasza az volt, hogy van kísérlet arra, hogy ne ilyen vázlatosan, definíciósan tanuljanak, ilyen például az érettségien a fogalmazás. Ebben pedig mérhetetlen károkat okoznak azok az egyetemi tárgyak, amelyek mégis ezt erőltetik: például a római jog. Ez arra kondicionálja a hallgatókat, hogy megkeressék a könyvekben a vastagon szedett definíciót, azt szó szerint megjegyezzék és visszamondják. Éppen ezért nem kellene definíciót adni, hanem megfordítva, jogeseteken keresztül tanítani, így például a nürnbergi peren át megértetni a pozitív jog és a természetjog határait, az önkényességet. Kovács Ágnes szerint viszont már ez is egy definíció, egy elköteleződés, ami nem is baj, ilyeneket fel kell vállalni, és be lehet mutatni aztán mást is, de szükség van egy kiindulóponttra. Kajtár Gábor viszont rámutatott, hogy az elköteleződéssel az a probléma, hogy így a hallgatók nem tanulnak meg vitatkozni. Ezt erősítette meg Majtényi Balázs is: a társadalomtudományi karon a jogi alapismeretek keretében nem definíciókat tanítanak, mivel ez gátolná a társadalomtudományi gondolkodás fejlődését, s a számonkérés is a tananyag megértésére kérdez rá. Ezt a vitát kívánta Nagy Tamás elvágni azzal a közbevetéssel, hogy bár jól meg lehet indokolni, hogy miért van szükség a különféle szemléletek definícióira, de szem előtt kell tartani, hogy így egy óriási terjedelmű anyagot fognak összeállítani, ami fizikailag is lehetetlen. Kovács Kriszta szerint viszont, mivel nem egy jogi alaptankönyvről van szó, hanem jogi alapismeretekről, ezeknek a fogalmaknak helye van benne, és lehet is rájuk egységes definíciót adni, aminek legfeljebb különféle árnyalatai vannak. Nagy Tamás ellenvetése szerint ezek a fogalmak éppen nagyon sokfélét jelentenek jogáganként, ezért a tankönyv összeállításakor radikális önkorlátozásra van szükség annak eldöntésében, hogy mi is kerüljön bele.

Az utolsó szekcióban a gyakorlat során felmerült problémákat osztották meg egymással a jogi alapismeretek oktatói, különösen a tekintetben, hogy van-e különbség a jogász és a más hallgatóknak tartott kurzusok között.

Kezdetnek Juhász Gábor felvetett néhány kérdést és gondolatot, amelyekre a meghívottak reagáltak. Először is felhívta a figyelmet arra, hogy a képzések struktúrájában alapvető különbség van: a jogászképzés hagyományos, osztatlan formában történik, míg a társadalomtudományi képzések

kétszintűvé váltak, így rövidebb idő alatt képeznek szakembereket. Azt is felvetette, hogy hangsúlyosabbá lehetne tenni a kompetenciakorlátokat – van-e olyan pont, ahol megáll az ő területük, és jogászhoz kellene inkább fordulni? Végül pedig nem lenne-e szükségük a nem jogász hallgatóknak jogszabály-értelmezésre?

Pap András László szerint, aki számos, nagyon különböző képzésen oktatót már jogi tárgyakat, a legfontosabb kérdés az, hogy kiknek készül a tananyag, hány órában tanítják a kurzust, van-e mellette más jogi tárgy is. Ez természetesen minden képzésen változik, de szerinte nem a legkisebb, hanem a legnagyobb közös többszöröst kell megtalálni a tankönyvírásnál. A bölcsészhallgatókkal szerzett tapasztalatai szerint szükség van egy középiskolai állampolgári ismeretek szintű megalapozásra, míg a CEU-n felkészült társadalomtudományi hallgatóknak a jogot mint a politika intézményesült formáját lehet bemutatni azt, hogy a jog nem cél, hanem eszköz, továbbá adott esetben a jogi alapismeretek oktatása alkalmas lehet érvelési technikák elsajátítására, akár úgy, hogy a hallgatók alkotmánybíróági határozatokat tanulmányoznak.

Tőle Bárd Petra vette át a szót, aki a CEU-n és az ELTE kriminológusképzésén oktat. A CEU-n nem jogvégzett emberi jogász MA hallgatóknak a szűkös időkeret miatt csak olyan alapfogalmakat tanít, mint a jogforrás, jogforrási hierarchia, alapjogok, illetve olyan alapvető kérdéseket járnak körül, hogy mit büntetünk és miért. Viszont a hallgatók igen felkészültek, így bármit mond az oktató, azt tudják kapcsolni korábbi ismereteikhez. Mivel tipikusan nagyon sokszínű a hallgatói csoport, más-más jogrendszerből is érkeznek a hallgatók, a tanultakat perspektívába lehet helyezni. Az ELTE kriminológiai képzésén viszont ugyan európai büntetőjogot tanít, de ott úgy látja, hogy annyira kevés jogi alapjai vannak a hallgatóknak, hogy mindenképpen egyfajta jogi alapismeretekkel kell kezdenie.

Bárd Petrát Monori Gábor követte, aki Pécsen jogi alaptant tanított különféle képzéseken, emellett pedig ügyvédként is praktizál, ami segít a gyakorlatorientáltságban – a hallgatók pedig szeretik, ha a praxisból, a joggyakorlatból mond példákat. Véleménye szerint igenis szükség van tételes jogi ismeretekre,

bár egy félév, azaz 30 óra elég kevés, így nehéz bele-sűríteni. Sajnálatos tapasztalatként említette, hogy a színvonal esik, bár erre kitaláltak egy fakultációt, ahol olyan alapvető dolgokat tanítanak, mint hogy hogyan jegyzeteljenek vagy hogyan vizsgálzzanak szóban, illetve írásban, de éppen a színvonal miatt Monori Gábor úgy tartja, vissza kellene állítani a szóbeli felvételi rendszert, hogy kiszűrjék a gyengébbeket.

Végül Majtényi Balázs beszélt, aki bemutatta az ELTE-TáTK koncepcióját a jogi alapok oktatásáról. Egyben azt is megmagyarázta, honnan jött a tankönyvírás ötlete: az alapképzésen a jogi alapismeretek kurzust több mint 400 hallgató látogatja, akik különböző alapképzési szakokról jönnek, ezért a tananyagot is úgy kellett összeállítani, hogy az mindnek megfeleljen. A kiindulópont tehát az, hogy a jog az a társadalmi valóság, amiben élünk, ezen keresztül kívánják felkelteni az érdeklődést. A megközelítés sajátossága, hogy definíciókat nem adnak, és nem kérnek számon, ehelyett olyan fogalmakat, mint például a jog, határeseteken keresztül mutatnak be. Emellett a fogalmakhoz kritikai szempontot adnak, jogi problémákat úgy oktatnak, hogy azt gyakran elszakítják tértől és időtől, ebben nagyon hasznosnak bizonyulnak az irodalmi művek, vagy akár festmények, előbbieik közül főként azok, amelyek ismertek, esetleg népszerűek is a hallgatók körében. Így például felhasználják H. Szilágyi Istvánnak *A Gyűrűk Urában* megjelenő jogi problémákkal foglalkozó írását, vagy a nemzetközi jog megértéséhez Sajó András hasonlatát, amely Bruegel *Bábel tornya* című festményével von párhuzamot. Ez a módszer alkalmas arra, hogy a képzés alapját mindvégig a kérdésfelvetés jelentse. A félévnek nem az a célja, hogy a végére a hallgatók konkrét jogeseteket oldjanak meg, hiszen azzal a valóságban úgyszakemberhez fordulnának, hanem sokkal inkább az, hogy a jog iránti érdeklődést felkeltsék.

A beszélgetést Fleck Zoltán zárta, azzal, hogy a cél az, hogy a hallgató értelmiségiként megszerezzen bizonyos készségeket. Jogi és más egyéb képzéseken ugyanazt a könyvet természetesen másként fogják alkalmazni, ezért fontos, hogy a születendő könyv megközelítése nyitott legyen.